

Väärtused vanas maamajas

Väärtused vanas maamajas

Koostajad: Nele Kangert, Kadi Karine, Rasmus Kask

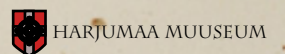
Toimetaja: Elo Lutsepp

Keeletoimetaja: Jaana Viires

Kujundaja: Lii Parts

Trükk: Aktaprint

Trükise väljaandmist rahastab osaliselt Euroopa Liit Kesk-Läänemere Interreg IV A programmist 2007–2013
Projekt HELTH (Tervislik ja energiasäästlik elukeskkond ajaloolistes elumajades)
www.helthproject.eu

ISBN 978-9949-9025-3-8

INTERVJUEERITUD SPETSIALISTID

Riin Alatalu – muinsuskaitespetsialist ja „Kultuuripärandi aasta 2013” koordinaator.

Targo Kalamees – Tallinna Tehnikaülikooli ehitusfüüsika ja arhitektuuri õppetooli juhataja ning professor. Ta on uurinud HELTH projekti raames puitelamute sisekliimat.

Mart Keskküla – restaureerimisarhitekt ja AS-i Restor paarhitekt.

Silja Konsa – Muinsuskaitseameti Harjumaa vaneminspektor.

Jaak Kõiva – Eesti Vabaõhumuuseumi ehitusinsener, kes tegeleb uute eksponaathoonete lahendustega ja vanemate hoonete ajakohastamisega.

Mikk Mutso – vabakutseline arhitekt. Ta on üks arhitektuurikonkursi „21. sajandi kodu Lahemaal” neljast peaauhinna võitjast (ideekavand „Ranna-Niidu”).

Maris Mändel – Eesti Kunstiakadeemia muinsuskaitse ja restaureerimise osakonna doktorant ning lektor. Tema uurimishuviks on nõukogudeaegne ehituspärand.

Heiki Pärdi – Eesti Vabaõhumuuseumi teadusdirektor ja etnoloog ning kauaaegne maa-arhitektuuri uurija.

Ly Renter – Muinsuskaitseameti Harjumaa vaneminspektor.

SAATEKS

Külaarhitektuur on osa meie kultuuripärandist. Aja jooksul on aga muutunud ajalooliste maamajade kasutus: tänapäeva inimestel on uued nõudmised nii mugavusele kui ka hoonete energiatõhususele. Selleks, et neid maju ka edaspidi kasutataks, on vaja töötada välja renoveerimislahendusi, mis toetaksid ühelt poolt hoonete säilimist võimalikult algsel kujul ja teiselt poolt võimaldaksid tagada nendes majades 21. sajandi standarditele vastava elukeskkonna.

Aastal 2010 käivitus Euroopa territoriaalse koostöö Kesk-Läänemere Interreg IV A programmist rahastatav projekt HELTH ehk maakeeli „Tervislik ja energiasäästlik elukeskkond ajaloolistes maamajades”. Rahvusvaheline projekt on siinmail oma tegevuses keskendunud peamiselt, kuid mitte ainult, eakate maaelamute sisekliimale ja hoonete energiatõhususele. Lisaks praktiliste renoveerimislahenduste otsimisele uuriti projekti raames, kuidas ja millistele väärtustele tuginedes inimesed langetavad otsuseid ühe või teise renoveerimislahenduse kasuks.

Illustreerimaks nende väärtuste paljusust vana maamaja hindamisel, kutsusid projektipartnerid Harjumaa Muuseum ja Eesti Vabaõhumuuseum 2012. aasta kevadel majaoomanikke saatma enne- ja pärast-fotomaterjali renoveerimistöde kohta. Sama aasta talvel palusime ehituspärandi valdkonnaga tegelevatel spetsialistidel kommenteerida kuut valitud fotopaari. On oluline rõhutada, et ekspertidel tuli fotosid hinnata ilma majade lugusid teadmata.

Needsamad fotod ja kommentaarid on avaldatud ka siinses trükises. Kõnealuseid pilte uurides ning omanike töökirjeldusi ja asjatundjate kommentaare lugedes selgub, et ühte ja õiget lahendust ei olegi olemas.

Iga vana maamaja minevik on isemoodi. Iga eksperdi kommentaarides väljendub nii erialane kui ka subjektiivne hinnang. Ka omanike võimalused ja unistused erinevad. Seega peitub ühe vana maamaja ilus tulevik hoone varasema loo, omaniku soovi ja eksperdi arvamuse targas sünteesis.

MILLES SEISNEB VANA TALUMAJA VÄÄRTUS?

Eesti Vabaõhmuuseumi teadur Rasmus Kask

Selles, et vana taluarhitektuur – olgu rehemaja, koosehitis, väike lahuselamu, häärber või lihtsam kõrvalhoone – on väärtuslik, ei kahtle vast keegi. Viimasel ajal on maa- piirkondade ehituspärandile üha rohkem tähelepanu pööratud. Kuid olgu tegemist vanaema rehemaja restaureerimisega suvekoduks, miljööväärtuslikul külamaastikul asuva taluelamu soojustamisega või laguneva aida hävimise peatamisega, tekivad tööde käigus paratamatult praktilised küsimused, mis puudutavad konkreetse hoone või hoonetekompleksi väärtusi.

Kas on õigem teha laastust viilkatus või võib ka poolkelp olla? Kas laast on materjalina traditsioonilisem kui sindel või pilliroog? Kas iga mädanenud palgijuppi seinas tuleks püüda säilitada? Kas eterniitkatus on kole ja tuleks külapildist välja juurida? Kuidas maja soojustada, nii et maja välisilme selle all ei kannataks ja lahendus oleks tehniliselt õige? Milline akende ruudujaotus on sobilik? Nendele küsimustele vastuseid otsides selgub, et nii positiivne omadussõna nagu „väärtuslik“ pole oma sisult kaugeltki üheselt mõistetav.

Võtame vaatluse alla hoone vanuse. Kui vana peab üks maja olema, et tal oleks vanuseväärtus? Kui muinsuskaitseleikumisele andis tõuke vajadus kaitsta keskaegseid ja vanemaidki mälestisi, siis nüüdseks peetakse säilitusväärselt juba 20. sajandi hooned, mil vanust kõigest paarkümmend aastat. Seega vanusest üksi – kui seda talumaja puhul üldse täpselt

on võimalik kindlaks teha – veel väärtust tuletada ei saa. Võib-olla on püstitatud vale küsimus: „Kui vana on väärtuslik?“ asemel tuleks küsida „Kuidas vana on väärtuslik?“.

Üks illustreeriv näide välitööde kogemusest. Kaks rehemaja, mõlemal oma 150 aastat vanust turjal. Ühe peremees on ostetud talu viimase moe järgi korda teinud – palgid välja puhastanud, põrandalauad lihvinud, aknad restaureerinud jne –, kuid ta kasutab seda maja paar nädalat aastas. Teine peremees elab oma vanematetalus juba aastakümneid, aga jõud ei käi sellest enam üle: ta loodab, et järgmine torm viib katuse kaasa, siis saaks kindlustuse rahadega uue panna. Sama vanus – 150 aastat – võib tähendada esimesele omanikule autentsust, võimalust nokitseda ja ehitada, oma peremeheksolemist näidata ning teatavat sotsiaalset staatust väljendada, teisele aga taaka, koormat, amortiseerumist ja isegi jõuetust.

Ühegi hoone puhul ei seisne tema väärtus pelgalt vanuses, ilus, autentsuses, tüübis, vormis ega materjalis, vaid selles, kuidas keegi kindlas kontekstis ja hetkes konkreetset hoonet väärtustab. Omanik näeb hoones kodu, muinsuskaitse tüüpilisust või sellest kõrvalekaldeid, insener soojustehnilisi probleeme, arhitekt ruumi- ja vormimänge jne. Vaatepunktide mitmekesisust ei saa taandada lõplikuks tööeks, mille käigus selguks hoone tegelik väärtus. Sageli tekib näiteks küsimus, milline katusekattematerjal on traditsiooniline: kas pilliroog, laast või sindel.

Mind on sageli pannud muigama jutt ühest ja õigest (olgu siis ajalises või piirkondlikus mõttes) traditsioonilisest materjalist. See meenutab mulle ühe vana Kihnu talu pilti, millelt on hästi näha, kuidas käepäraste materjalidega on vajaduse järgi ja võimalust mööda katust uuendatud. Igal ajal on olnud saadaval eri materjalid ja need on kasutuses läbisegi. Seega ei tasu katusekatet uuendades otsida ainuõiget lahendust, vaid läbi tuleks mõelda kõik võimalikud variandid koos nende plusside ja miinustega.

Siinne vihik on tehtud sooviga näidata vaatepunktide mitmekesisust ja anda aimu mitme eriala spetsialistide mõtete tagamaadest. Isegi kui ollakse muutuse sisul nõiul – siinkohal on heaks näiteks trükise esimene maja, kus paljude arvates tuleks aknaraamid ja/või piirdeliistud ning voodrilaudis värvida –, tuuakse selle põhjenduseks eri argumente. *Maris Mändel* läheneb probleemile kunstiajaloolise tüüpilisuse seisukohast, *Jaak Kõiva* viitab

tervikliku üldmulje saavutamisele ja arhitekt *Mart Keskküla* oma isiklikule eelistusele.

Kindlasti ei tohiks unustada, et intervjueritud spetsialistid on samuti inimesed, kel on oma maitse-eelistused, arvamused ja sümpaatiad. Oluline on aga ka nende arvamuste argumenteeritus ja üldine arusaamine hoonete uuendamise eesmärgist. Näiteks arhitekt *Mikk Mutso* on seisukohal, et hoone ümberehitused on pidev protsess ja et lõpptulemus jääbki ideaalkujuks; *Jaak Kõiva* sooviks aga insenerina teha kogu uuendustöö terviklahendusena ja ühekorraga; muinsuskaitse *Silja Kõnsa* tõstab esile autentseid detaile, mille alleshoidmine säilitab hoone tervikliku väärtuse. Iga arvamus võib avada hoonest lisaaspekti, mis varem on ehk kahe silma vahele jäänud. Seega ei tuleks lahknevatest seisukohtadest otsida konflikte, milles võitluse kaudu jõuda lõpliku tõeni, vaid eri perspektiive, millest igaüks lisab hoone väärtusele oma osa.

Kihnu tare aja jooksul lapitud katus

AKENDE JA KATUSE VAHETUS

Pererahvas otsustas, et katuse materjal pole tähtis, aga see peab olema punast värvi. Kivikatus kui liiga raske välistati ja plekk-katust ei julgetud panna, sest sel ajal liikus palju metallivargaid. Valik langes bituumen-laineplaadile, mille eelised on soodne hind ja kerge paigaldamine. Tulevikus on omanikel kindel soov panna majale taas sindelkatus. Talgutena korraldatud katusevahetuse käigus kohendati ka sarikaid ja aeti hari sirgemaks. Selleks oli tarvis rehealuse osas välja vahetada müürilatt.

Lootuses olemasolevad aknad korda teha käis peremees akende taastamise kursusel. Selgus siiski, et kaua värvimata raamid ja lendid olid juba mitmel aknal väga halvast seisus. Puidust võis lausa kruvikeeraja läbi

lükata. Mõttekam oli aknad täielikult välja vahetada. Siit moraal: aknaraame ja lenge tasub hoolduseks vähemalt iga 5–7 aasta tagant värvida.

Küna plastaken välistati, otsustati akende väliskuju säilitamiseks olemasolevate eeskujul tellida uued puitaknad. Tallinnast ja selle lähiumbrusest meistrit ei leitud, sest kõik keeldusid nii laia lengi tegemast. Lisaks soovitati akna ruudujaotust lihtsustada. Lõpuks leiti meistrimees Jõgevamaalt. Lendid kinnitati pulkadega ja soojustati takuga. Ühtlasi takutati ka palgivahed.

Akende vahetusega kaasnes aknaaluste palkide plommimine. Aknad on praegu õlitatud ja need värvitakse pärast laudvoodri värvimist.

KOMMENTAARID KATUSE KOHTA

„Minu meelest on eterniit nii levinud materjal eesti maa-arhitektuuris, et seda võiks täitsa vabalt pidada traditsiooniks. Mis asi on traditsioon? Kui midagi on kasutatud üle viiekümne aasta, siis on see juba traditsioon. /.../ Punane katus meeldib mulle oluliselt vähem kui hall variant. Enamik sellest eterniidist, mida näeme, on halli värvi. Mulle tundub, et eterniit riivab väga vähe silma, sest ta vananeb üsna samasse värvitooni kui igasugused puitkatused. Kui kaugelt vaadata, siis visuaalselt ei segagi. /.../ See ei ole kindlasti kõige parem katusekatte lahendus, aga ma ei näe siin ka mitte midagi hullu. Pealegi on katusekate funktsionaalne asi: oluline on, et ta vett peab. See, milline ta välja näeb, on alles

järgmine küsimus. Siin kasutatud materjal on odavam, kui hakata panema ajastukohast katust.” *Maris Mändel*

„Korralik eterniitkatus võib pidada kauem vastu kui laastukatus. Laastukatuse paigaldamisel on lihtsam vigu teha kui eterniitkatuse puhul. /.../ Noh, et ei jookse ilusti, vesi ei tule korralikult maha. Kasvõi see, kui palju sa julged laaste välja praakida. /.../ Esimest korda katust tehes alati ei taju, et laaste on toodud 10 protsenti rohkem. Nii võid panna katusele praaklaastu.” *Targo Kalamees*

„Arvan, et bituumen-laineplaadist katte paigaldamisega on see hoone säilitatud. Kui ei ole

1938

Enne

Pärast

võimalust või soovi katuse originaalmaterjali taastada, siis on parem paigaldada sademeveekindel muust materjalist katusekate, kui et lasta hoonel laguneda. See on katuseparandamise puhul põhiline. Teine asi, et alati jõuab bituumen-laineplaadi algse materjali

vastu välja vahetada. Kindlasti saab igäüks meist aru, et tegemist ei ole vana autentse katusega, vaid kasutatud on uut materjali hoone säilitamiseks. Kiidan, et on alles jäetud algse katuse kuju.” *Silja Konsa*

KOMMENTAARID AKENDE KOHTA

Ma arvan, et kui omanik on siin aknad ära vahetanud, siis on ta õigesti teinud. Uus aken kopeerib vana üks ühele. /.../ See on muidugi maitse asi, aga kui aken oli originaalis värvitud, siis võiks seda ka nüüd teha. Samas värvida jõuab alati.” *Mart Keskküla*

„Akende puhul on ruudujaotus kena. /.../ Siinjuures mulle väga ei meeldi, et on kasutatud lihtsalt peitsitud puitu. See tundub ebatüüpiline materjalikasutus. Mina oleks eelistanud värvi, eriti just piirdelaudade puhul. Eeskätt seepärast, et aken uksega paremini kokku läheks. Loomulikult olid ju maamajadel päris vanasti aknad värvimata, aga need paistavad olevat seda tüüpi aknad sellest ajastust, kui juba värviti. Praegu nad mõjuvad võõrkehana.” *Maris Mändel*

„Minule jäigi märkamata, et aknad on vahetatud. Esimese pildi peal on valged aknad, teise pildi peal ka, kolmandal on puidu tooni. Tundus, et värv on lihtsalt ära kaabitud. Nii

väikse foto pealt ei saagi aru. Siit ei näe, kas aknaplekk on pandud nii, nagu peab.”

Mikk Mutso

„Uks ja aknad on omavahel vastuolus. Ühtepidi on tore. Inimene peab ikka tegema selliseid asju, mis on toredad. Aknad on toredad, uks on tore. Samas on uks tehtud linnalik, aknad on rõhutatult rustikaalsed. See raamijaotus minu arvates eeldaks värvimist.”

Riin Alatalu

„Aknad ja ukсед on maja fassaadi silmad ning suu. Sellisel juhul võiksid olla need ka natukene rohkem esile tõstetud kas kirkama (valge) värvitooniga või hea viimistluse tulemusena. Tänapäeval on kombeks maja välisuks panna väljapoole käima, seda nii tuletõrjereeglite pärast kui ka varguste tõkestamiseks.” *Jaak Kõiva*

„Minu arvates on probleem, et siin ääres on see põõsas. Kõik vesi, mis katusest alla tuleb,

voolab taime peale. Osa tuleb väljapoole, osa sissepoole ja see taimetagune on kindlasti niiske. See on tehniline probleem. Kui tahta tänava poolt varjata maja mingi põõsaga, siis võiks selle istutada ettepoole ja jätta maja ikkagi põõsast puhtaks. /.../ Vihmaveerenn peab ka olema.” *Targo Kalamees*

„Mahult sobib hoone külamaastikusse, aga katuse ja akende värv on sobimatud. Ja samas on puitvooder jäetud värvimata. See nagu hakkab silma. Kui teha, siis teha juba täies mahus. Kui renoveerida, siis renoveerida kõik, aga mitte silmanähtavalt. See piir on olemas, et sa võtad asja üles ja teed korda, aga sa ei pea seda nii kirkaks tegema nagu neonroheline.” *Jaak Kõiva*

„See maja on praegu pooleli nagu enamik maju üldse. Siin on see valmis maja pilt – aastal 1938. Siin on ta sellises korras, nagu võime näha tänapäeval klantsajakirjast, kui hoone on just valmis saanud. Seda pilti näeb tegelikkuses lühikest aega. (Maa)maja elu jooksul on enamik ajast midagi pooleli. Enamik ajast on eluline segadus. Millegipärast pööratakse ebaproportsionaalselt palju tähelepanu sellele valmimise hetkele. Tegelikult on ju sama huvitav, kuidas asjad ülejäänud ajal toimivad.” *Mikk Mutso*

„Kui inimesel juba on nii väärtuslik hoone, siis tuleb seda väärtust hoida ka detaili tasandil. Tegelikult detailid ongi need, mis hoonetele väärtuse annavad.” *Silja Konsa*

KATUSE VAHETUS JA VINTSKAPI EHTUS

Muhus asuv ning nn Muhu klassitsismi esindav õuekööök ja kirstude laut ehk ait ehitati aastatel 1911–1912 peremehe eestvedamisel. Suulise pärimuse põhjal on teada, et kõik esikülje mustad raudkiviplokid, valged dolomiidist akna ja ukse püürdeplokid ning nurgaplokid (arvata-vasti ka korstnapüübi detailid) olevat ühe talve jooksul reheahju ees välja tahutud. Kusjuures on tuvastatud, et esikülje raudkiviplokid on ühest kivist.

Paikkonnale iseloomulikult kaeti katus ehitamisel rooga. See kestis ligi 60 aastat. Nõukogudeaegne eterniit pidas vastu järgmised 40 aastat. Ligi 100 aastat pärast

õueköögi valmimist otsustati taas rookatus kasuks. Meistriteks olid Muhu oma mehed.

Katuse ehitamisel järgiti isaisade matemaatilist täpsust ja ranget loogikat äärmise austusega. Uuendamise käigus pandi sarikate vahele 100 mm mineraalvilla ja hoone tagaküljele ehitati vintskap. Lisatud katusesilmal on mitu ülesannet: valgustada siseelu õhtupäikesega, anda õhuruumi trepile ja pesuruumile, korraldada paremat õhuvahetust ja tervitada naabreid. Harja vormistamine laudisega on vana taasleitud võte, kuigi see hoone oli esialgu harjatud roo ja malkadega.

KOMMENTAARID

„Milline katus oli majal algselt? Sellele majale oleks sobinud ka kivikatus, mille eluiga on rookatusel mitu korda pikem. Sellel katusel on väga hästi tehtud harja lahendus. Lauad on pandud vertikaalselt, millega on proovitud jäljendada harimalkade paigaldamist. Selline laudadest katusehari teeb maja ilme konkreetsemaks.” *Jaak Kõiva*

„Vintskap on ka siin maitsekas. /.../ See on kõva pätkel nende majade juures, kui tahad kasutusele võtta katusealust suurt ruumi – see on ju keskelt pime. Kuidas sinna valgust tuua nii, et lahendus läheks maja ülejäänud lähenemisega kokku? Siis on hea vaadata

kohapeal konkreetset olukorda, kirvereeglit ei oska välja tuua. /.../ Proportsioonid on sellele majale sobivad: aken on ikka pisike tehtud, mis väljast vaadates läheb kokku maja mõõtudega. Küllap oleks võinud tahta seda akent ka suuremaks teha: ilmselt annab see valgust vähe, aga väike vintskap teeb jälle ruumi seest hubaseks. Kaalumise koht. Ja otsaviiludel on samuti aknad.” *Mikk Mutso*

„Mind segab selle maja juures rookatus. /.../ Siia läheks laudkatus palju paremini. Minu arvates on siin mingi vastuolu sees: on tehtud muinasjutumaja. /.../ Hansu-Grete maja. Tüüpiline glasuurivärv: roheline ja roosa.” *Riin Alatalu*

Enne

Töö käib

Pärast

SISEVIIMISTLUS

Kõik sai alguse pruunmädanikuga tugevalt kahjustatud põrandatest, mis vajasid väljavahetamist. Tekkis mõte teha ühtlasi ära ka muud mustad tööd. Seintelt eemaldati kõik tapeedikihid ja pingupapp, välja tõmmati naelad ja seinad pesti. Laes oli samuti mitu kihti tapeeti, mida täielikult eemaldada polnud võimalik. Seetõttu kaeti lagi pajuviitstest punutisega.

Suurem töö oli pliidi, soemüüri ja korstna korrastamine. Alustati praeahju ja pliidiukse vahetusest, mille käigus selgus, et

välja tuleb vahetada ka hulk kive. Kive tuli asendada ka soemüüris, mis enne vanast lubikrohvist puhastati. Lõpetuseks krohviti pliit pinna tasandamiseks punase savikrohviga, mis sobis soemüüri ja korstnajakalaga.

Põranda alt veeti ära u 10–15 cm vana pinnast ja see asendati kergkruusaga. Mõned alumised palgid tuli samuti plommida. Põrandalauad telliti kohalikust saeveskist. Põrandad lihviti ja õlitati.

KOMMENTAARID

„Siseruum on selline asi: kui ei ole tegemist mälestisega, siis minu meelest on see koht, kus üldse ei peaks muinsuskaitselisi nõudeid seadma. See on inimese privaatruum. Juhul kui need lahendused tehniliselt hoonet ei kahjusta, siis on see, kas tal on tapeet seinas või palk väljas, puhtalt maitse asi. Tapeet hoiab paremini sooja ja toimib tuuletõkkena. Kas põrand on välja puhastatud või värvitud, on jällegi maitse asi. Mulle isiklikult ei meeldi, kui on nii palju puidupinda väljas. See assotsieerub sellise 1980-1990ndate sauna eesruumiga, aga see on puhtalt isiklik assotsiatsioon.” *Maris Mändel*

„Meeldib. Kogu see lähenemine on sümpaatne, et teha nii palju kui vaja ja mitte rohkem. Siin on sihuke kapp, mis on tehtud nii, et kõike värvi pole maha võetud. On jäetud sellised maalilised pinnad. See on mulle

isiklikult sümpaatne. Ja kummiga [pliidi kohal] on sama lugu. Ei ole üle pingutatud. Osa värvi on peale jäänud. Mis ei tulnud maha, see ei tulnud. /.../ Ega see ei pruugi kõigile meeldida.” *Mikk Mutso*

Palgipinna välja toomise kohta: „Jah, miks mitte. Kui meeldib selline asi, on see kena. Kui tahetakse niisugust varianti, et on puidust põrand, sein ja lagi, siis andku minna. Me siit pildilt ei näe, mis mujal ümberringi toimub. Võib-olla mõni sein on valge või midagi, et väga puiduseks ei jääks: mõni tahab valget pinda ka. Kui sellises majas elada, siis talvel – ma olen ise talvel niisuguses puiduses majas elanud – tekib pikkadel pimedatel õhtutel tahtmine, et oleks suurt valget pinda, kuhu saaks valgust suunata. Et ei läheks kaamoseks. /.../ Seda heledust saab siis valgete kardinat või valge mööbliga luua.” *Mikk Mutso*

Enne

Pärast

MAJA UUENDAMINE

„Originaalist lähtudes võib muidugi vabalt selle papi siia tagasi kleepida ja panna puhta tapeedi. Samas on see maitse asi. /.../ Küsimus on selles, kas omaniku eesmärk on elada nii, nagu elas tema vanavanaema, või ta sätib oma käe järgi.” *Riin Alatalu*

„Kui su maja siseseinad on krohvitud või vineeriga kaetud ning siis sa lased nad haljaks, hakkab kindlasti palgivahedest rohkem läbi puhuma.” *Targo Kalamees*

„Ah, kas see on pajuviits laes? See on praktiline ja nutikas. Ma olen ise püüdnud niisugust lage lihvida ja ma jätsin asja sinnapaika. See on jube ropp töö. /.../ Mul oli spetsiaalne tolmufiltritega mask, aga ikka tuli tolmu kuskilt sisse. Kohapeal laes ei ole mugav lihvida. Siis tuleks lagi lahti teha, alla võtta ja seejärel puhtaks lasta. Muidu on see üks hullemaid töid, mis olla saab. Võib-olla mõnele meeldib – mulle mitte. Vitsad on igati hea nipp, kuidas pääseda lae puhastamisest, aga säilitada puidu mulje.” *Mikk Mutso*

„Huvitav lahendus on pajuviits. Kindlasti kogub hästi palju tolmu: kellel on allergia, sellel on probleemid.” *Jaak Kõiva*

„Enamasti on sellist siseviimistlust tehtud suvekodudes, hoopis vähem põlistes elamistaludes. Kui sa linnas elad üliviiimistletud eurokeskkonnas, siis vastukaaluks tahad maal midagi sellist, mis oleks hästi ehe ja vanaaegne – ükskõik, mida keegi selle all mõtleb. Teisest küljest toob see võib-olla päris ilusti esile hoone ajaloo ja isikupära. Kui see on korralikult tehtud, nagu siin pildil, siis mõjub sümpaatselt.” *Heiki Pärdi*

„See on suvekodu, eks? Ma pean seda [paljude puhastamist] vahvaks lahenduseks. Ta on teinud nähtavaks selle puhtuse, mis on vaatamist väärt. Tegelikult kaeti sein vanasti ju papi ja tapeediga, et sooja hoida. Kui see on tal suvekodu, siis tegelikult on see lahendus tore. Siin on veneaegne kardinapuu, see on eestiaegne tool ... seda on päris vahva vaadata. Ta on miksinud kokku kõikidest nendest ajaperioodidest ja tulemus on päris armas. Need esemed jutustavad sellest majast rohkem kui mingid uued asjad.” *Ly Renter*

Selle rehemaja uuendamisel oli eesmärk luua aasta ringi kasutatav hoone: kodu. Omanikel endil oli vähe soove ja arhitektile anti võrdlemisi vabad käed. Seda peamiselt seetõttu, et korteriinimestena ei osatud paljude asjade peale mõelda. Edasi tegid kogu töö ära ehitajad.

Siseruumides muudeti mõningal määral ruumide planeeringut, kasutusele võeti katusealune ning tuppa toodi WC ja vannituba. Rehealune on samuti aktiivses kasutuses: siia paigutati sahver ja teise korruse tagavaratrepp. Maja soojustati seestpoolt, väljas on laudise all tuuletõkkeplaat. Voodrilauaks kasutati hõõveldamata

lauda ja värvimiseks kollast muldvärvi. Uued aknad paigaldati välisvoodriga tasa. Hoone tagaküljele tehti teise korruse tubadesse valguse saamiseks vintskap.

Maja esikülje ilme on tegelikult vähe muutunud, kuid nõukogude ajal ehitatud silikaatkividest eeskoda lammutati. Üks suuri hoone välisilmet mõjutavaid muudatusi on ka uus laastukatus.

Maja täiendatakse ja uuendatakse ka edaspidi vajaduse järgi ning võimaluste piires. Pererahvas ütleb, et see „on lihtsalt üks kõige tavalisem kodu, kus elada rahu ja nautida protsessi, mille toob kaasa talus elamine”.

KOMMENTAARID

„Omal kombel isegi meeldib. /.../ Põhimõtteliselt on püütud teha lahendust, mis oma olemuselt kohale sobiks. Mis ilmselt ei pretendeeri sellele, et ta oleks päris vana, kuigi võtted on sellised: laastukatus, püstlaudis. Maht on viisakas. /.../ Ma käsitleks seda pigem kui uusehitist. Minu meelest ei ole see küll midagi niisugust, mis rikuks maapiirkonna miljööd. /.../ Kui sellele majale peale vaatad, siis on täiesti võimatu öelda, millal ta ehitatud on. /.../ Kõik elemendid on laenatud traditsioonilisest arhitektuurist ja uut moodi kokku pandud.” *Maris Mändel*

Katuseakna kohta: „Siin sõltub, millist autentsust taga ajad. Kui sa püüadki maja restaureerida, nii et see näeks välja, nagu ei oleks temaga saja aasta jooksul midagi muutunud, siis on katuseaken ilmselgelt liiast. Kui aga väärtustada järjepidevust, maal elamise

traditsiooni kui sellist, siis võib katuseakent näha puhtalt funktsionaalse elemendina: saad selle katusealuse kasutusele võtta.”

Maris Mändel

„Siin on ikka üllatav, et tegemist on sama majaga. See on häärberi moe saanud, aga miks mitte. Vintskap on tehtud sinna, kus on akent vaja, et valgust sisse lasta ja vaadet avada. See ei ole küll väga levinud, aga täiesti olemasolev lahendus meie taluarhitektuuris. Kõigepealt vaataksin selles piirkonnas ringi, kas on olemas mingi väljakujunenud omapära ja milline see on. Et siis kaaluda, kas ja mida sellest lahendusest käiku võtta. Või hoopis vastanduda. Või arendada edasi ... Mis omanikke huvitab. Ei maksa unustada, et igauhe kodu võib olla loomine. Mulle meeldib kunstnik Kaido Ole mõte, et iga majapidamist võib vaadata kui näitust, kus on

Enne

Pärast

väljendunud pererahva eelistused ja maitse. Ka see, mida püütakse peita või varjata, on esitatud. Tegelikult on ju niisuguse lähene-mise juures õhus ka pidev küsimus, et mis on siin üldse arhitekti roll. Võib-olla see, et tuua need teemad omanike ette, süstematiseerida, suumida detaili ja üldvaadet, tutvustada või-malusi ja varasemaid kogemusi. Aga lõpliku otsuse peab tegema omanik. Ja huvitav on siis, kui on vähem eelarvamusi ja rohkem teadmisi ning kui osalised julgevad võtta seda protsessi avatult.” *Mikk Mutso*

„Siin on nad minu meelest natuke üle pin-gutanud. Ma oleks selle katuseastme jätnud tegemata või oleks teinud tõesti ainult sirge poolkelba, mitte sellise astmega. See on sel-line vahepealne variant: kõigepealt on väike viilukene, siis tuleb kelbakene, siis tuleb uuesti suurem viil. Niisugune kolmeastmeline asjan-dus. See mind häirib natuke. Muus suhtes ma ei leia, et siin oleks vanasse arhitektuuri kurjalt suhtunud.” *Heiki Pärdi*

„Rehemajal pole kunagi katusealust sedasi kasutatud, ka arhitektuuriselt pole olnud niisu-guseid väljaehitusi. See motiiv on rehemajale võõras. /.../ Hoone proportsioone vaadates on vintskap liiga suur.” *Silja Kõnsa*

„Kõige põhilisem on see, mida tahavad need inimesed, kes seal elavad, kellele see kuulub ja kellele seda vaja on. Meie võime siin arvata mida tahes ja see ei huvita neid. Õigusega. Mina seda hukka ei mõista, et nad on siin sääraseid parendusi teinud.” *Heiki Pärdi*

„Maja sissekäigu juurest võiks maha võtta puu, mis varjab suvel maja välisilmet. Vints-kapi juurdeehitus tundub täitsa huvitav olevat. Sedasi on sinna üles palju ruumi ja valgust saadud. Pärts rehemaja tunnet enam ei jäta.” *Jaak Kõiva*

„Rehemajast on häärber tehtud. /.../ Selle pildi järgi arvan, et pole paha: inimene on tahtnud ruumi juurde saada ja ta on niimoodi teinud. Proportsioonid on paigas. See on tugev edasiarendus, aga mis siis ikka.” *Riin Alatalu*

„Tore lahendus. Kui rehéaluse osa ära võtta, siis ma kujundaks tast häärberi. Aga selles kontekstis on üle pingutatud. Nii suur vints-kap tehti majadele, mis ehitati 20. sajandil: häärberitele. /.../ See poolkelp ja see vintskap on küll nüüd vastuolus.” *Mart Keskküla*

TÄIELIK RENOVEERIMINE

Esiialgu oli pererahval plaan, et korda tehakse ainult toad seest. Kui seinad paljaks võeti, oli selge, et üksnes sellega piirduda ei saa: seinapalgid olid kehvas seisus. Seega otsustati kogu maja vundamendist kuni katuseni täielikult renoveerida.

See, et maja ei olnud eriti hooldatud, oli nii õnnetus kui ka õnn. Õnnetus sellepärast, et palju tuli vahetada ja teha. Õnn sellepärast, et nõukaaeg oma tsemendi, tuhaploki ja plastiga läks sest majast mööda.

Eesmärk oli korrastada võimalikult originaalilähedaselt ja looduslikult. Mõni aasta varem lammutatud hobusetalli kuivad palgid olid ettenägelikult tallele pandud ja läksid nüüd kasutusse. Palkide vahed tihendati linavildiga, maja ise soojustati 100 mm kivivillaga. Rehealuse paekivisein puhastati ja vuugiti uuesti lubi-tsementmördiga.

Palkide vahetuse käigus sai selgeks, et tarvis on välja vahetada ka aknad. Aknaavad viidi ühte mõõtu. Elamuosa ja rehealuse väikesed aknad telliti algsete eeskujul Vil-

jandimaalt. Valmisid puidust topeltaknad, mille sisemine pool on kahekordne termoselektiivne klaaspakett. Kindel soov oli kasutada sepišnurki. Rehealuse väravate asemele telliti Viking Window'st suured kolmekordse termoselektiivse klaaspaketiga puitaknad, kuna rehealusesse on plaanis teha kaminaruum.

Katusematerjali valikul välistati kohe eterniit ja plekk. Jäid üle kivi ja puit. Kuigi puitkatuse ees oli väike hirm (müüdava materjali ja paigalduse kvaliteet, hoolitus ning kestvus), valiti katusekatteks kolmekordne puitsindel. Eterniitkate oli õnneks ära hoidnud suuremad kahjustused katusekonstruktsioonile, kuid selle tugevdamiseks paigaldati siiski toestustalad ja toolvärgi postid. Katusealune soojustatakse ja kohandatakse edaspidi eluruumideks.

Pererahvas arvab, et kui peaks uuesti tegema, siis võib-olla kaaluks ühekordseid puitpakettaknaid topeltakende asemel. Välimised aknad kipuvad nimelt talvel higistama.

Enne

Pärast

KOMMENTAARID

„Sepisnurgikud sellel aknatüübil näevad stiilikriitiliselt võttes pisut kohatud välja. Kui aknaaotus on nõukogulik, miks siis panna sellised? Ruudujaotusel ja nurgikutel on julgelt sajand vahet. Selle majatüübi juures mõjub veel eriti kuidagi võõralt. /.../ Vanaaegsed nurgikud võivad olla, aga need oleks võinud olla raami värvi. /.../ Tugevad kontrastid värvimises, mustaga rõhutatud piirdeliistud – see ei ole tüüpiline lahendus. Pigem veidi mahedam toon, nii tugev kontrast on liialdatud.” *Maris Mändel*

Rehealuse väravate kohta: „See on modernistlik maitse-eelistus. Natuke on ruudujaotus minu arvates kribuks läinud, aga ära kasutada valguse sissetoomiseks olemasolevat ava, kus muidu on olnud suured ukseid, on täiesti mõistlik teguviis. Elu muutub, kellelgi reheväravaid vaja ei ole, valgust tuppa oleks hirmsasti vaja. /.../ Praegu need küljed mõjuvad arhitektuurselt pisut tühjana. Oleks võinud teha puhtad suured klaasipinnad, kuhu saaks luugid kõrvale paigutada: see jätab mulje, et sul on väravad lahti. /.../ Põhiline etteheide on liigne ilustamine.” *Maris Mändel*

„Aken on jäänud tagapinda. Puitmaja puhul on põhiliseks iseloomulikuks jooneks, et aken ja fassaad asuvad ühel tasapinnal. Kivimajale on iseloomulik, et aken astub tagasi oma 10 cm. /.../ Kui siin aknad ära vahetati, siis oleks need pidanud väljapoole tõstma. Kui pandi lisasoojustust, siis akna ja soojustuse pind oleks pidanud jääma ühele tasapinnale. Muidu tekib nurgas külmasild.”

Mart Keskküla

„Päevavalguse majja toomine on tore. Antud juhul võiks olla täisklaasiga uks: kahepoolne, mitte mingit ruudujaotust. Lisaks võiks peal olla veel laudadest uks, mille saab sulgeda, kui pererahvast kodus pole, ja mis omakorda jätab mulje rehealuse väravatest.”

Jaak Kõiva

Rehealuse väravate kohta: „Seda on varemgi tehtud. Keegi seal rehte ei peksa ju tänapäeval ja vilja ka ei tuula. Miks need suured reheväravad peaksid olema kinnised, umbsealt laudadest, kui neid võib ka valgusavana kasutada. Mind see ei häiri. See on muutunud funktsiooniga tänapäevane rehemaja. Minu arust hea lahendus.” *Heiki Pärdi*

Enne

„Siin on tunda lähenemist „lõpuni sirgeks ajada ja viimistleda“. Sirgeks aetud seinad ja sirgeks aetud avad. Ma arvan, et vanema maja puhul on see nõudnud teatud pingust. Ma isiklikult ei esinda vanade majade vinklisse ajamise koolkonda. Samas, kui seda soovitakse, miks mitte: maja püsib, on see ja kasutatav. Tänapäevaste materjalidega – nagu tuuletõkke või kivivillaga – ongi see, et alus tuleb kõigepealt vinklisse saada. Kui sa kasutad ökoloogilisi materjale, nagu roog või krohv, siis ei pea neid vinklisse ajama ja saad ümaramad vormid.” *Mikk Mutso*

„Mind huvitaks, kas väravad ka ette pannakse. Ma ei tea, mis maja see on. Kas siin elatakse aasta ringi? Aga kui vahepeal pikemaks ära minna, siis turvalisuse mõttes võiks need väravad ees olla ja see oleks originaaldetail, mis annab eripära. Piirkonniti on erinev diagonaalide ja põõnade kompositsioon. /.../ See võib-olla siin hetkel selle üldise suunaga hästi kokku ei lähe, aga samas tasakaalustaks tehtud uuendust. Originaaldetailid, mis ei ole pehkinud ja peos laiali ei vaju, võiks alles hoida ning kusagil ära kasutada.” *Mikk Mutso*

„See on kaalumise koht, kuidas akendele läheneda. Kas võtta mõni ajastu ja püüda seda taastada või minna niisuguse kompositsiooni teed, kus on eri ajastute detailid. Mõlemad on võimalused. Mõni tahab teha nii, mõni naa. Oleneb, mis materjal käes on. Kui on maja, kus on näha eri ajastute detaile, võiks kaaluda teist lähenemist ja ei tasuks ühte aastanumbrit taga ajama hakata. Tuleks kasutada ära seda, mida maja pakub. /.../ Teinekord on ju kahju, kui kuskil on mitme aja materjale ja püütakse taastada ühte ajastut. See on asjatu ponnistus mu meelest.” *Mikk Mutso*

„Laudis on stiilne, sellist tehti eelmise sajandi vahetuse paiku väga palju. Siis oli kahe-suunaline – püst- ja rõhtlaudise segu hästi moodne. /.../ Ilmselt on nad vanadest majadest malli võtnud. Eriti palju tehti seda häärberites – lahkelaamis. Ka rehemajade puhul on seda tehtud, ehkki vähem. Ei näe põhjust, miks ei võiks kaheosalist laudist kasutada. /.../ Värvitoon on minu meelest väga hea. Looduslähedased ja pehmed toonid, miski ei karju näkku. Katusega läheb ka hästi kokku ning ümbritseva looduse ja paekiviga. Väga maitsekalt tehtud.” *Heiki Pärdi*

Pärast

„Siia on tekkinud püstlaudisega sokkel, mida originaalis ei olnud. Omanik on püüdnud hoonet oma maitse järgi kaunistada. /.../ Võib-olla ta oleks võinud asjatundjaga läbi arutada selle hoone, et saada veelgi parem tulemus.” *Silja Konsa*

„Maja väljanägemise pärast, aga ka tehnilise lahendusena oleks parem, et kui nad nagunii uue katuse siia panevad, siis võiks see olla soojustuse võrra laiem, nii et proportsioon jääks samaks. Et räästas ei lüheneks selle võrra.” *Riin Alatalu*

„Miks on oluline aknad välispinnale välja tuua? Et säilitada arhitektuurset joont. /.../ Tehniliselt aga ei ole parim, et uus aken on laudisega tasa: siis jääb aken laudise ja õhkvahe kihti, kust tilgub alla vesi ja teistpidi tekib probleemne külmasild. Need vanad lendid on tehtud 15 cm laiad. Uuel aknal on tihti ühes raamis kolme kihiga klaaspakett ja lengi laius on 8 cm. Sellisel juhul on hea, et tuuletõkkeplaat jookseks lengi peale. Tuuletõkkeplaadi võrra on aken soojustuses sees.

Selline lahendus on kõige parem. Rahuldav on ka lahendus, kus leng on tuuletõkkeplaadiga tasa. Tehniliselt kõige halvem lahendus on see, kui leng on laudise ehk maja välispinnaga tasa. Siis jääb sinna laudise taha kohe 3-4 cm vahet [laudis ja õhuvahet enne tuuletõket] ning alles siis hakkab soojustus. Soojustusest väljapoole jääv lengi osa moodustab külmasilla.” *Targo Kalamees*

„Jah, paekivimüüri on puhastatud. /.../ Vuugivahed on jäänud liiga sügavad, nad peaksid olema rohkem tasapinnalised. See on ka tehniline nõu. Kui nad jäävad liiga sügavad, siis neist saavad sademevee lukud. /.../ Traditsioonilisel müüril on vuugid olnud vaid mõne millimeetrise sisseulatuvusega, kividega peaaegu samas tasapinnas.”

Silja Konsa

„Sellisel majal pole kunagi olnud tuulekasti. Neil katustel oli ikka sarika ots väljas ja siis oli räästas, sarikaotsad olid nähtaval. See on tänapäevane lahendus. Pole ka iseloomulik.”

Mart Keskküla

VUNDAMENDI RAJAMINE

Sellel rehemajal polnud õiget vundamenti. Vanadele maamajadele kohaselt olid nurkadesse pandud suuremad põllukivid ja vahedesse lahtised paekivid. Kuna maa oli tõusnud ja maja vajunud, siis põhjapoolsel küljel seisis alumine palgirida vastu maad. Ilmselgelt tuli midagi ette võtta, vanast polnud midagi hoida ega korda teha.

Konkreetse lahenduse pakkusid välja ehitajad: kogu hoone perimeeter kaevati lahti ja valati alla betoonist vundament. See

peaks olema eluaegne lahendus: ei vaju ära, närilised ei pääse sisse jne. Tundus, et kui juba teha, ja tegema peab nii ehk naa, siis teha selline lahendus, mis püsib ja on totaalne, et ei hakkaks kahetsema või ümber tegema. Samas jääb vundamenti osa kõik maa sisse, nii et välimusest sobimatu betoon näha ei ole. Paistma jääb sokkel, mis tehti traditsiooniliselt, nii nagu ka enne oli: kohapealt saadud kividest. Kivid korjati naabrinaise põllult tema suureks rõõmuks.

KOMMENTAARID

„Hea on kasutada kohalikke materjale ja ka maja ehitusaegseid võtteid. Ilmselt ei ole siin olnud hüdroisolsiooni, tänapäeval tasub panna. Tollal, ehitusajal oleks võtta olnud kasetohtu, aga seda võib ju panna ka tänapäeval, kui sa kätte saad. Kasetoht on väga hea hüdroisolsatsioon. /.../ Kui kiiret pole ja tahaks mõnuga teha, siis mõelda kasetohtu peale. /.../ Üldse palkmajade juures kiirustada ei maksa, pigem tasuks võtta rahulikult. Enne uurida hoone läbi ja selle omapärad endale selgeks teha. On hea, kui õnnestub naabermaju ka vaadata: kohalikku omapära (kui seda seal on), et see alles jääks.” *Mikk Mutsõ*

„Igal juhul on paekivist sokkel parem, kui oleks tuim täisbetoonist alus. Kui see on kohalik kivi ja paikkonnale iseloomulik, siis on ju õige parandada vundamenti niimoodi, et see läheks vana traditsiooniga kenasti kokku.” *Heiki Pärdi*

„Antud juhul on valamise eeliseks vundamenti monoliitsus. Et maja säilitaks oma ajaloolise väärtuse, siis on monoliitsele betoonile peale laotud paekivist osa, mis jätab mulje, et see on terves ulatuses. Tehniliselt on näha, kuidas lahenduses on kasutatud ka hüdrolinti, millest kohe kindlasti ei tohiks loobuda (niiskuse tungimine puitu, temperatuuride erinevused).” *Jaak Kõiva*

„Soojustamata täispaekivi vundamenti ma tänapäeval ei teeks. Kui põrand jääb siia, sokli servaga ühele kõrgusele, siis jääb põrand välisseina juurest väga külmaks, kuna paekivist sokli koha peal tekib probleemne külmasild. Kui põrand tuleb kuhugi ülespoole, esimese-teise palgi kõrgusele, siis on soojustehnilised probleemid väiksemad, aga see võib vajada põrandate tõstmist hoones. /.../ Ise valaks nii, et on betoon-soojustusbetoon terves ulatuses, ja viimistleks väljast vastavalt vajadusele.” *Targo Kalamees*

„Ega siin muud teha ei olnud: palgid olid mädanenud ja pinnas tõusnud. Tänapäevane lahendus: maja on üles tõstetud ja palgid on vahetatud. See paekivi petab ära. Iseenesest

on tore, et ta ei jätnud betooni välja. Praegune lahendus on sobilikum. Ega polnud ka mõtet seda lahendust kasutada nagu vanasti, et maja on nelja kivi otsas.” *Ly Renter*

Betoon

Paas

KOKKUVÕTTEKS

Iga talumaja võib vaadelda loendamatu hulga vaatenurkadest: lähtudes sisekliimast, soojustehnilisest aspektist, materjalide vastupidavusest, ajaloo, esteetikast, etnoloogiast, muinsuskaitsest, emotsionaalsest väärtusest jne.

Nende vaatenurkade põhjal tulenevad erinevad praktikad, lähenemisviisid ja soovitused, mis räägivad samadest asjadest eri keeltes: kord kõnelevad teineteisest mööda ja mõnikord satuvad suisa konflikti. Tihtipeale ei ole selgelt väljakujunenud eelduste ja eesmärkidega vaatenurga esindajal lihtne mõista mõnda teist arvamust – see jääb võõraks. Nii on sageli ehituspärandi ekspertidel raske hoomata hoone kasutaja, omaniku ja elaniku seisukohti. Ekspertide seljatagust toetavad ratsionaalsed argumendid ja pikaajalised kogemused, mis vaieldamatult räägivad nende kasuks, kuid lõpuks peab otsused hoone käekäigu, muutuste ja tuleviku kohta tegema siiski omanik.

Arvamuste paljususes ei peaks nägema nii-võrd vastuolusid, kuivõrd võimalust ühe ja sama hoone mitmekülgsust ning nüansirohkust esile tuua. Iga inimene avab oma erialaste teadmiste, kogemuste ja oskustega hoone

juures uusi aspekte, mis loovad omanikule täielikuma üldpildi. Hoone väärtusi ei tasu seega liigitada kui absoluutselt õigeid või valesid, vaid neid tuleb mõista kui õigeid ja/või valesid kellegi jaoks, mingist seisukohast lähtudes, kindlas kontekstis, kindlal hetkel.

Trükises leiduvatesse kommentaaridesse tulebki suhtuda kui soovituslikesse, sest lahendusi on väga erinevaid. Tänapäeva tehnoloogiad täienevad jõudsalt, kuid aega nende rakendamiseks ja tulemuste võrdlemiseks pole veel olnud piisavalt. Unustada ei tohi kindlasti ka aspekti, et majaomanike võimalused ja vajadused on väga erinevad. On ju selge, et iga vana maja tuleb käsitleda omaette ja iial ei saa olla üheseid lahendusi, mis kõigil juhtudel sobivad.

Selle vihikuga püüdsime konkreetsete näidete põhjal selgitada mõningaid väärtuste hindamise aluseid, näidata sealjuures hinnangute paljusust ja tutvustada neil baseeruvaid renoveerimislahendusi. Loodetavasti said omanikud, kel on vaja asuda maja taastama, selleks ettevõtmiseks siit väikese teejuhi.

Jõudu!

— Väärtused vanas maamajas —

2013